

pažymini (dainuojamoji tautosaka, sakytinė tautosaka ir pan.). Tautosakininkai savo mokslo darbuose apima ir kitas temas: liaudies papročius bei tradicijas, tikėjimus, mitologiją ir t. t. Vis dėlto egzistuoja tam tikras terminų neapibrėžtumas: *etnografija* ir *etnologija* dažnai vartojami kaip sinonimai, nors praeityje vyravo *etnografija*. Ši mokslo šaka tiria liaudies gyvenimą bei tradicinę kultūrą, tačiau neseniai imta domėtis ir šiuolaikiniu liaudies gyvenimu. Kai kas taip pat mano, kad etnografijos objektą reikėtų praplėsti iki tradicinės visų kitų civilizuotų tautų kultūros, o etnologijai reikėtų domėtis primityviomis tautomis (plg. vok. *Volkskunde* ir *Völkerrkunde*, pranc. *ethnographie* ir *éthnologie*).

M. Meraklis reziuuoja, kad visur, kur buvo toks pavadinimų daugiareikšmiškumas, folkloristiką po truputį užgožė etnologija ir socialinė antropologija (pvz., Vokietijoje; ten folkloristai tebedirba savo darbą, nors yra vadinami etnologais).

Tačiau akad. L. Sauka nurodo vieną skirtumą. Paskutinius dešimtmečius Lietuvai būnant Sovietų Sąjungos dalimi, etnografija buvo laikoma bevaise istorijos mokslo šaka, o etnografinės medžiagos rinkimas buvo muziejų darbas. Kaip tik etnografijos priskyrimas istorijos mokslui bei jos, o ne etnologijos vyravimas išskiria Lietuvą, kaip ir kitas buvusias sovietines ar socialistines Europos šalis; be to, etnografija tiria materialiąją liaudies kultūrą, o tautosakos mokslas yra žodinės liaudies kūrybos filologinės studijos.

Vis dėlto ir filologinėse studijose hipotezėms patvirtinti ar atmesti remiamasi istorijos, materialinės kultūros bei meno duomenimis, o etnografai, kad geriau aprašytų liaudies materialiąją kultūrą, savo ruožtu naudojami folkloristų išvadomis bei liaudies žodine kūryba. Šiuos mokslus sieja glaudūs ryšiai ir abipusiai kontaktai, kurie išryškina vieną reikšmingą skirtumą: etnografai gauna istorijos mokslinius laipsnius, o tautosakininkai – filologijos. Šiaip ar taip, takoskyra yra tokia, kaip nuo 1990 m. Atėnų universitete tarp filologinės folkloristikos ir socialinės folkloristikos.

Nuo 1990 m., Žlugus Sovietų Sąjungai, tautosakos ir etnografijos mokslų padėtis Lietuvoje gerėja. Kauno universitete įsteigta Antropologijos katedra, čia studentai – būsimieji tautosakininkai – studijuoja žodinę liaudies kūrybą (5 kursai), liaudies meną (3 k.), etnografiją ir etnologiją (6 k.) bei antropologiją (5 k.). Remdamasis šiais duomenimis, M. Meraklis daro išvadą, kad Lietuvoje tautosakos mokymas bei moksliniai tyrimai turi aukštojo mokslo pagrindą.

Iš to, kas aptarta anotacijoje, matyti, kad kai kalbama apie tautosakos mokslą, ypač jo praeitį, mes nesame unikalūs. Daug kur Europoje folkloristikai prikišamos „nemokslinės“ jos ištakos, sąsajos su romantizmu bei patriotiniais judėjimais, o kai kuriose šalyse (pvz., Vokietijoje, Ispanijoje) šie priekaištai ypač aštrūs. Užtat galime pasidžiaugti, kad Lietuvoje tautosakos mokslas turi savo vietą studijų bei mokslo sistemoje.

Dangirutė Giedraitytė

М. Ю. Видейко. Трипільська цивілізація. Київ, 2003. – 183 р.

Ukrainiečių archeologo Michailo Videikos knyga apie Tripolės civilizaciją pateikiama duomenimis, o kartu ir idėjomis galėtų suintriguoti ne tik istorikus ir, be abejo, pačius archeologus, bet taip pat etnologus, folkloristus bei iš viso kultūrų, ypač senųjų civilizacijų, tyrinėtojus.

Be pristatomos unikalios archeologinės, istorinės medžiagos, šis tyrinėjimas reikšmin-

gas dar ir tuo, kad čia remiamasi Marijos Gimbutienės Senosios Europos kultūros koncepcija, kuri yra išeities taškas aptariamoje studijoje interpretuojant tam tikro laikotarpio ir tam tikros teritorijos archeologinius radinius.

M. Gimbutienės iškelta hipotezė apie tam tikrą Europos civilizacijos tarpsnį čia ne tik pripažįstama ir postuluojama kaip abejonės nekelianti, kadaise tikrai egzistavusi rea-

lybė, bet ir toliau plėtojama, pateikiant ukrainiečių archeologų atskleistų faktų apie Senosios Europos kultūros periodą pietrytiniame jos ploto pakraštyje. Nurodytame regione atlikti kasinėjimai ir jų rezultatai turėtų įlieti bent kiek naujos šviesos ir į baltistikos erdvę. Kaip teigiama lingvistų, dabartinėje Ukrainos teritorijoje iki pat Pripetės ir Dnepro plytėjo baltiškų toponimų arealas, kuriame baltai galėjo būti įsikūrę dar nuo II tūkstantmečio prieš Kristų pradžios (Lietuvių etnogenezė. Vilnius, 1987, p. 48–50). Taigi dalies baltų ištakos, kilmė turėtų sietis su Tripolės kultūros teritorija. Tiesa, II tūkstantmetyje pr. Kr. Tripolės civilizacija, kaip manoma, jau buvo suirusi, nors galbūt dar ir gyvavę kai kurie jos reliktai.

Tripolės kultūros senienų aptinkama ne tik Ukrainos, bet ir Rumunijos, Moldovos žemėse. Šios civilizacijos paplitimo riba brėžiama maždaug taip: nuo Transilvanijos vakaruose iki Dnepro vidurupio rytuose, nuo Volynės šiaurėje iki Juodosios jūros pietuose (p. 6; čia ir toliau nurodomi puslapiai iš aptariamų knygų). Laikotarpis, kurio metu susiformavo, klestėjo ir galiausiai pradėjo nykti Tripolės kultūra – VI–III tūkstantmečiai prieš Kristų.

Archeologiniai kasinėjimai nurodytoje teritorijoje pradėti dar XIX šimtmečio pabaigoje, t. y. 1893 m., vadovaujant Kijevo archeologui V. Chvoikai. Aptikta gyvenviečių, kurių didesnes sudarė daugiau kaip 100 statinių. Remiantis rastų šventyklų liekanomis (Dnepro ir Bugo tarpupyje bei kitur), rekonstruoti kulto pastatų modeliai. Būdingi jų bruožai būtų šie: statiniai – dviejų lygių, kurių pirmasis, žemutinis, – tai atramos, kojos; ant jų užklota horizontali plokštuma – antrojo lygio pamatas; ant stogo viršaus – du rago pavidalo (manoma, kad imituojami jaučio ragai) išsišakojimai, įėjimas – apskritimo, kartais ovalo formos; sienos išraižytos maginę paskirtį turinčiais ornamentais (apskritimais, gyvates primenančiomis spiralėmis, bangelėmis). Kaip ir kitose Senosios Europos kultūros paplitimo vietose, aptariamajame pietrytiniame jos pakraštyje aptikta antropomorfinių skulptūrėlių su lyties požymiais, tiek vyriškais, tiek moteriškais. Moteriškų būtybių figūrėlės panašios į kitų regionų to paties

istorinio periodo skulptūrėles, kurios galėjo reikšti dievybes, greičiausiai – Deives Motinas, pasižyminčias gyvybę suteikiančiomis, kuriančiomis (bet ir ją atimančiomis) funkcijomis. Tripolės civilizacijos moterų figūrėlės yra su aiškiai pavaizduotomis krūtimis, trikampiukais pažymėtomis genitalijomis, atsikišusiais užpakaliukais, veidai – su iškilimais nosimis; kartais tos moterys piešiamos aprenktos – su akivaizdžiai moterišku atributu – sijonu (p. 64, 126–127, 131, 167).

Tarp archeologinių radinių yra ir zoomorfinių skulptūrėlių. Rasta jaučio, karvės, kiaulės, meškos figūrų, liudijančių, viena vertus, išvystytą gyvulininkystę, kita vertus, tikriausiai su kultu susijusią jų prasmę. Išskirtinas jaučio, ypač jo galvos ir ragų, motyvas – piešiniuose, raižiniuose ant keramikos dirbinių, architektūroje – kaip kulto statinių elementas. Ant vieno keraminio indo vaizduojami du jaučiai su keturiomis soliarinių ženklų (apskritimų) grupėmis. M. Videika pažymi, kad tarp ragų saulę laikančio jaučio vaizdinys buvęs populiarus tarp Senosios Europos žemdirbių, taip pat Šumere ir Egipte. Mums jaučias su saulės ženklais ant ragų asocijuojasi su kalendorinių dainų devyniaragių elniu, ant kurio vieno rago dega ugnelė. Jis, kaip manoma, taip pat galėjo sietis su soliarine simbolika. Beje, ukrainiečių kalendorinėse dainose irgi pastebėtas mitinio gyvūno – nepaprasto tauro / elnio vaizdinys, aptinkamas panašiam kontekste, koks yra būdingas lietuvių kalėdinėms dainoms.

Tripolės kultūrą liudijančiose iškasenose aptinkamas dar vienas gana dažnai vaizduojamų objektų – gyvatė. Kaip minėta, stilizuotos gyvatės išpjaustytos ant šventyklų sienų (V tūkstantmetis pr. Kr., p. 86–87). Keramikoje gyvatė – susisukusi į kamuolį, kurio centre yra jos galva su didelėmis akimis ir praviromis žiotimis (p. 118). Kartais gyvatės vaizduojamos poromis, su besiliečiančiomis galvomis. Kiti Tripolės kultūros keramikos piešiniuose išskirtini ženklai – apskritimas, ovalas, kryžius, svastika, spiralės, stilizuoti augalai. Konstatuojama, kad tripoliečių pieštų indų simboliką sudarė apie 300 ženklų ir įvairių jų derinių. Daroma prielaida, kad tos žen-

klų sistemos ištakų reikėtų ieškoti neolitinėse Anatolijos kultūrose.

M. Videika savo knygoje kelia tripoliečių etninės priklausomybės problemą. Jis priėmė 1899 m. V. Choiką archeologų suvažiavime padarius išvadą, kad tripoliečiais buvusios arijų gentys, kurias reikėtų vadinti praslavais, laikytinai iki šiol Europos pietryčiuose gyvenančių slavų protėviais. M. Videikos pažymima, kad, be praslavų, Tripolės

kultūros teritorijoje gyventa ir kitų tautų: trakų, iranėnų.

Taigi Tripolės kultūra – Senosios Europos civilizacijos, kurios riba V tūkstantmetyje pr. Kr. pietryčiuose ėjo plačiu Dnepro slėniu, dalis. Kaip teigiama knygos autoriaus, Tripolės kultūra ne tik išlaikė Europos neolito žemdirbių esminius bruožus, bet ir įnešė kai ką nauja, savita į mūsų bandomą rekonstruoti Senosios Europos civilizaciją.

Nijolė Laurinkienė